

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1995 metai

VILNIUS **pradai** 1996

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1995

VILNIUS 1996

INSTITUT LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1995

VILNIUS 1996

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė komisija

Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:

Kražių 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-776-22-8

© Lietuvos istorijos institutas, 1996

SANDRA GRIGARAVIČIŪTĖ

**LIETUVOS IR ŠVEDIJOS DERYBOS DĖL DEGTUKŲ MONOPOLIO
IR PASKOLOS 1924—1930 M.**

Įvadas

1930 m. balandžio 12 d. Lietuvos Vyriausybė, atstovaujama Juozo Tūbelio ir Svenska Tandsticks Aktiebolaget*, atstovaujama Stelano Kalbergo (Calberg), pasirašė sutartį. Pagal ją Lietuvos degtukų gamybos ir prekybos monopolis 35-iems metams atiteko Švedų degtukų trestui (ŠDT). Lietuvos Vyriausybė už tai gavo 6 mln. dolerių paskolą su 6 proc. palūkanomis. Po sutarties pasirašymo Lietuvos degtukų pramonė tapo ŠDT dalimi.

Lietuvos ir Švedijos politiniai ir ekonominiai santykiai tarpukario laikotarpiu — retai istorikų gvildenama tema. Išsamiau apie Lietuvos ir Švedijos ekonominius santykius 1919—1926 m. „Liaudies ūkyje“ yra rašiusi Maja Maksimenko. Tačiau jos rašiniuose neužsiminta apie švedų pasiūlymus Lietuvos Vyriausybei monopolizuoti degtukų gamybą ir kartu pasinaudoti ŠDT teikiama paskola.

Lietuvos ir ŠDT derybų dėl degtukų monopolio ir paskolos klausimo atskleidimui didelę vertę turi LCVA 383 fondo 7-to aprašo 934-oje ir 944-oje bylose esanti medžiaga bei švedų — Svensk Uppslagsbok ir Nationalencyklopedin — enciklopedijos. Daug naudingos informacijos apie derybas pateikia tuometinės Lietuvos spauda: „Lietuvos aidas“, „Lietuvos ūkis“, „Lietuvos žinios“, „Rytas“, „Tautos ūkis“, Klaipėdos vokiečių laikraštis „Memeler Dampfboot“ ir kt. Tačiau spaudos pateikiama faktinė medžiaga vertintina kritiškai dėl joje pasitaikančių laiko, vietos, pavadinimų ir kitų netikslumų, kurie atsirado perspausdinant informaciją iš užsienio šaltinių.

* Trumpinama STAB. Lietuviška—Švedų akcinė bendrovė. Tarpukario šaltiniuose trumpiau vadinama Švedų degtukų trestu (ŠTD).

Būtų vertingi ir J. Glete (Kreugerkonzernen och krisen på svenska aktiemarknaden; 1981), H. Lindgreno (Corporate Growth: the Swedish Match Industry in Its Global Setting; 1979), U. Vikanderio (Ivar Kreugers Tändsticksmonopol 1925—1930; 1977) ir kitų užsienio autorių darbai, tačiau jų Lietuvoje nėra. Todėl šiame darbe dažniausiai remiamasi jau anksčiau minėtais šaltiniais.

Lietuvos degtukų pramonė ir pirmieji ŠDT pasiūlymai Lietuvai

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę (1918), pokario sunkumus patyrė ir degtukų pramonė. Išskyrus drebulės medieną, reikalingą degtukų gamybai, visa žaliava buvo įvežama*. Brangstant žaliavai, kilo ir degtukų kaina. Degtukų pramonėje, kaip ir kitose pramonės šakose, trūko kapitalo. Jo trūkumas ypač buvo jaučiamas dėl siauros vidaus rinkos** ir aukšto pramonės lygio Vokietijos konkurencijos. Tokio- mis sąlygomis įsikūrę keletas naujų fabri- kų degtukų pramonės padėtį tik dar labiau pablogino, ir, įvedus litą 1922 m. spalio mėnesį, degtukų gamybos apimtys smarkiai smuko. Veikė du degtukų fabri- kai, kuriuose buvo dirbama tik keletą dienų per savaitę¹. Suprantama, kad, nesant aiškios Lietuvos vyriausybės strategijos dėl pramonės sutvarkymo Lietuvoje, pirmieji į ŠDT 1923 m. kreipėsi Lietuvos degtukų pramonininkai, siūlydami bendradarbiauti ir ne tik... Jei ŠDT bendradarbiauti atsisakytų, Finkelšteinas siūlė ŠDT pirkti jo degtukų fabri- ką². Be abejo, Lietuvos degtukų pramonininko kreipimasis neliko ŠDT nepastebėtas, ir tresto atstovai 1924 m. pradėjo veikti valstybiniu lygiu.

ŠDT — viena iš keturių pagrindinių Ivaro Kreugerio koncerno akcinių bendrovių, įkurta 1917 metais. Pradžią degtukų imperijai davė 1917 m. įvykęs ŠDT ir Jönköpings and Vulcans Tändsticks fabrik AB degtukų fabri- kų susijungimas. Po jo visa Švedijos degtukų pramonė susitelkė I. Kreugerio rankose. 1917—1920 m. buvo ieško- ma kelių į Amerikos rinką. Stengdamasis pajungti Amerikos kapitalą, I. Kreugeris įkuria tris dideles akcines bendroves: American Kreuger and Toll Corporation, Swe- dish American Investment Corporation and International Match Corporation.

I. Kreugeriu- ui talkininkavo Persijus Rokfeleris³. Iki 1923 metų ŠDT pavyksta įsiskverbti į Amerikos degtukų pramonę. Pramonėje gautas kapitalas buvo suma- niai sujungtas su finansiniu kapitalu, ir jau 1924 m., kai stabilizavosi tarptautinė valiutų rinka, Kreugerio ir Tolio (Paul Toll) emisijos akcinė bendrovė (Emissions- bolaget Kreuger and Toll) nukreipė savo žvilgsnius į kapitalo ieškančią Europą⁴.

* Daugiausia iš Latvijos ir Vokietijos.

** Po karo Lietuva neteko didelės Rusijos rinkos.

Pirmas ŠDT užklašimas Lietuvos atstovybėje Stokholme gautas 1924 m. sausio pradžioje. Lietuvos Vyriausybei buvo siūloma tų metų sausio pabaigoje paskirti laiką ir vietą degtukų monopolio įvedimo Lietuvoje klausimui aptarti⁵. Ignas Šeinius (Lietuvos atstovas Stokholme) ŠDT informavo, kad Lietuvos Pramonės-Prekybos ir Finansų ministerija deryboms nėra pasirengusi⁶. I. Šeinius nepamiršo Vytautui Petruliui priminti, kad, jei Lietuvos ministerijos atstovai nesitars su ŠDT, tai degtukų fabrikų savininkai juos parduos švedams be vyriausybės žinios, ir taip Lietuva praras progą gauti kelių milijonų kronų paskolą⁷. ŠDT atstovai I. Šeiniui aiškino, kad domisi Lietuvos degtukų pramone, nes, ją modernizavus ir suradus rinką užsienyje, nesunku būtų iš susidariusios krizės išėiti*. Jų manymu, tereikia labai nedaug: kapitalo ir visos Lietuvos degtukų pramonės sujungimo ir suvienodinimo — monopolio. Pasak ŠDT atstovų, Lietuva ir pati galėtų tai padaryti, tačiau, išėjusi į tarptautinę rinką, ji susidurtų su negailestinga ŠDT konkurencija⁸. Vadinausi, norėdama jos išvengti, Lietuva turėtų tapti ŠDT partnere.

ŠDT akcinis kapitalas 1923 metais sudarė 90 mln. kronų, o pelnas siekė 17,4 mln. kronų ir turėjo tendenciją kasmet didėti⁹. Iki 1923 m. ŠDT veiklos arena buvo Skandinavijos šalys: Suomija, Norvegija, Danija, o 1924—1925 m. ŠDT rimtai ima veržtis į Europos (Čekoslovakijos, Vokietijos, Prancūzijos) degtukų pramonę, supirkdamas fabrikus ir teikdamas paskolas (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Kreugerio koncerno valstybinės paskolos 1925—1930 m. (mln. dolerių)*.

Metai	Valstybė	Nominali paskolos suma	Emisijos	Faktiška paskolos suma
1925	Lenkija	6,0	100	6,0
1926	Graikija	4,85	95	4,6
1927	Prancūzija	75,0	93,5	70,1
1927	Ekvadoras I	2,0	88	1,76
1928	Estija	2,0	87—90—92	1,8
1928	Vengrija	36,0	92	33,12
1928	Latvija	6,0	89—92	5,4
1928	Jugoslavija	22,0	90	19,8
1929	Rumunija	30,0	100	30,0
1929	Ekvadoras II	1,0	84	0,84
1929	Vokietija	125,0	93	116,25
1930	Dancigas	1,0	93	0,93
1930	Lietuva	6,0	93	5,58
1930	Bolivija	2,0	90,1	1,8
1930	Graikija	4,85	85	4,1
1930	Turkija	10,0	100	10,0
1930	Gvatemala	2,5	90	2,25
1930	Lenkija	26,4	93	24,6

* Lentelė imta iš: Kreugerkonzernen, *Nationalencyklopedin*, Göteborg, 1993, t. 11, p. 398.

* Lietuva tuo metu degtukų neeksportavo.

Lietuvos degtukų pramonė buvo ne išimtis. ŠDT į Lietuvą galėjo skverbtis dviem keliais: pirmasis — superkant visus Lietuvos degtukų fabrikus, antrasis — pelningesnis Lietuvai, — padedant Lietuvos vyriausybei įvesti degtukų monopolį Lietuvoje¹⁰.

V. Petrusis į pluoštą I. Šeiniaus telegramų, kuriuose prašoma suteikti galimybę Lietuvos vyriausybei su ŠDT atstovais aptarti minėtas problemas Kaune, davė savo principinį sutikimą jas svarstyti, kai tik atsiras galimybė¹¹. V. Petrulio išsakytas minintis J. Šeiniaus perdavė ŠDT atstovams, ir jie sutiko laukti.

Kol Lietuvos Pramonės-Prekybos ir Finansų ministerija svarstė susitikimo galimybes, fabrikų savininkai ėmė nerimauti dėl tokios Lietuvos vyriausybės delsimo taktikos ir savo iniciatyva rengėsi modernizuoti degtukų fabrikų įrangą. I. Šeiniaus 1924 m. kovo 26 d. pranešime Užsienio reikalų ministerijai įspėjo, kad „degtukų fabrikų savininkai gali padaryti žygių, kurie vėlesnį klausimo išsprendimą ir pačiai Lietuvos Vyriausybei gali pasunkinti“¹².

1924 m. balandžio mėnesį ŠDT atstovai kalbėjosi su V. Petruliu apie galimybę įvesti degtukų monopolį Lietuvoje. ŠDT žadėjo suteikti Lietuvos vyriausybei nemažą paskolą, tačiau buvo iškelta sąlyga — įvesti degtukų monopolį Lietuvoje¹³.

Remiantis 1924 m. spalio 11 d. I. Šeiniaus pranešimu, galima teigti, kad, nors ŠDT ir nepavyko susitarti su Lietuvos vyriausybe dėl monopolio, trestas gavo leidimą steigti Lietuvoje degtukų fabriką. 1924-ųjų vasarą degtukų fabrikas buvo patatytas¹⁴. Taip buvo žengtas pirmas žingsnis į Lietuvos degtukų pramonę, nuo kurio prasidėjo ŠDT kelias į Lietuvą.

ŠDT stiprina pozicijas Lietuvoje

1925 m. įsiregistravusios Lietuvos degtukų akcinės bendrovės fabrikas pradėjo veikti 1927 m.¹⁵. Jame dirbo specialistai švedai. Tais pačiais metais LDAB nusipirko „Tilkos“ degtukų gamybos įrengimus už 75 tūkst. dolerių¹⁶. Nupirkus degtukų liniją, „Tilkai“ liko tik saldainių ir šokolado gamyba¹⁷.

LDAB veikla sudarė kitiems Lietuvos degtukų fabrikams didelę konkurenciją ir privertė juos atsisakyti eksporto. LDAB sudarė sutartį su Lietuvos degtukų pramonininkų sindikatu, kuris pasižadėjo neeksportuoti degtukų į užsienį ir nemažinti degtukų kainos Lietuvoje. LDAB savo ruožtu pasižadėjo neeksplloatuoti „Tilkos“ pramonės fabriko įrengimų¹⁸. Lietuvos degtukų pramonininkų sindikato su LDAB sutartis buvo pirmas bandymas kontroliuoti Lietuvos degtukų eksportą ir kainas — pirmas žingsnis į degtukų monopolį Lietuvoje.

Šitokia padėtis destabilizavo Lietuvos degtukų pramonę. Mat nuo 1925 m., pradėjus eksportuoti lietuviškus degtukus į užsienį, kasmet eksporto apimtyms augo, kol savo veiklos nepradėjo LDAB¹⁹. Lietuviškus degtukus pirko Didžioji Britanija, Olandija, Vokietija ir kitos valstybės²⁰ (žr. 2 lent.).

2 lentelė. Lietuvos degtukų eksportas 1926—1928 m.*

Metai	Išvežta už tūkst. Lt	Iš tos sumos tenka			
		D. Britan.	Olandijai	Vokietijai	Kt. valstybėms
1925	430,0	400,2	—	30,0	—
1927	419,1	418,8	0,3	—	—
1928	395,4	330,1	—	55,2	10,1

* Imta iš: J. Baltrušaitis, Degtukų pramonė ir jų monopolis, *Tautos ūkis*, 1930, nr. 4, p. 119.

1927—1928 m. degtukų eksportas ėmė mažėti dėl LDAB spaudimo. Lietuvos degtukų pramonininkų sindikato pasižadėjimai LDAB netruko atsiliiepti užsienio partnerių priekaištais Lietuvos užsienio reikalų ministerijai. 1929 m. balandžio 23 d. Prekybos ir Pramonės rūmai per Užsienio reikalų ministeriją gavo Lietuvos generalinio konsulo Niujorke raštą, kuriame buvo skundžiamasi, jog Lietuvos degtukų fabrikai nerodo suinteresuotumo Amerikos degtukų rinka, kurioje yra lietuviškų degtukų paklausa, o su fabrikais susisiekus, neteikia jokių žinių apie gaminamą produkciją²¹. Prekybos ir Pramonės rūmai Užsienio reikalų ministerijai teisinosi, kad degtukų fabrikantų elgesį nulėmė neaiški situacija* degtukų pramonėje²².

Degtukų suvartojimas 1927—1928 m. sumažėjo ir vidaus rinkoje, nes paplito žiebtuvėliai²³. Lietuvos degtukų pramonininkai, norėdami atkreipti Lietuvos vyriausybės dėmesį į degtukų pramonės krizę, 1928 m. pradžioje pasiuntė Pramonės ir Prekybos rūmams atsišaukimą su „Etnos“, „Urano“, „Balkano“ ir „Elektros“ savininkų parašais, prašydami daugiau neišduoti leidimų statyti degtukų fabrikams Lietuvoje²⁴. Keturi anksčiau minėti fabrikai 1927 m. pagamino 46 mln. dėžučių degtukų. Iš jų 32 mln. pateikė vidaus rinkai, o 7 mln. eksportavo į užsienį²⁵. Tačiau dėl jau minėtų priežasčių eksporto sąlygos labai pasunkėjo, ir degtukų savininkai kentėjo dėl perprodukcijos ir konkurencijos.

Panaši padėtis buvo Latvijos ir Estijos degtukų pramonėje. Padėtį stabilizuoti pavyko, pasirašius sutartis su ŠDT dėl degtukų monopolio ir paskolos. 1928 m. vasario 29 d. pagal pasirašytą sutartį ŠDT gavo degtukų monopolį Estijoje 28-neriems metams, už tai suteikė Estijos vyriausybei 7 mln. kronų paskolą (2 mln. dolerių)²⁶. (Žr.1 lentelę). Sutartis su Latvijos vyriausybe buvo pasirašyta 1928 m. birželio 7 d., suteikiant ŠDT degtukų monopolio teisę Latvijoje 35-eriams metams²⁷. (Žr.1 lentelę).

1928 m. pabaigoje panašų sutarties projektą dėl degtukų monopolio ir paskolos gavo ir Lietuvos vyriausybė.

* Buvo laukiama monopolio įvedimo.

Pirmasis derybų etapas

Remiantis 1929 m. lapkričio 13 d. švedų kreipimusi „Dėl 1929 11 02 projekto“, galima teigti, kad preliminarios ŠDT atstovų ir Lietuvos vyriausybės derybos dėl galimos sutarties įvyko jau 1928 m. gruodžio mėnesį²⁸. Tada buvo susitarta, kad ŠDT parengs pasiūlymus dėl degtukų monopolio įvedimo bei paskolos ir pateiks juos Lietuvos vyriausybei.

1929 m. balandžio 21 d. ŠDT atstovus priėmė Lietuvos ministras pirmininkas A. Voldemaras, o balandžio 22 d. ŠDT įteikė pasiūlymus dėl degtukų monopolio įvedimo ir paskolos²⁹. Tresto pasiūlymai buvo svarstomi balandžio 23—24 d. Lietuvos pusei derybose atstovavo ministras pirmininkas A. Voldemaras ir Užsienio reikalų ministerijos generalinis sekretorius D. Zaunius. ŠDT pusei atstovavo Stelanas Kalbergas ir Švedijos generalinis konsulas Lietuvoje M. Ulrikas C. J. Pilbladas (M. Ulrik C. J. Pihlblad). Jis buvo ir LDAB direktorius.

Jau pirmąją dieną A. Voldemaras išreiškė nepasitenkinimą tresto pasiūlymu. Lietuvos vyriausybei teikiama paskola turėjo būti garantuota maitais, akcizais ir kitomis valstybės pajamomis, o su tuo Lietuvos vyriausybė negalėjo sutikti. Be to, ŠDT pateikė labai mažą degtukų ir jų šiaudelių eksporto kiekį. Lietuvos ministras pirmininkas ŠDT atstovams pareiškė, kad jų projekto svarstyti daugiau nėra prasmės, nes trestas negalės Lietuvai garantuoti norimo degtukų eksporto kiekio, nurodyto ŠDT sutartyje su Latvija*. Projekto trūkumus Lietuvos vyriausybės vadovas siūlė kompensuoti didesne paskolos suma, mažesniais procentais ar aukštesniu emisijos kursu. ŠDT atstovams neliko nieko kito, kaip pagalvoti ir atvykti į Lietuvą su naujais pasiūlymais³⁰. Kol ŠDT rengė naujus pasiūlymus, Lietuvos vyriausybė įpareigojo Finansų ministerijos ir Prekybos departamento darbuotojus parengti deryboms su ŠDT lietuvišką sutarties projekto variantą. Jis ir buvo parengtas 1929 m. birželio 2 d.³¹ Projektas, kurį sudarė 15 straipsnių, buvo parengtas nusižiūrėjus į Latvijos ir ŠDT sutarties kopiją, kurią Užsienio reikalų ministerijai atsiuntė Lietuvos atstovas Rygoje J. Aukštuolis. Jame buvo numatyta 35-eriams metams suteikti ŠDT išimtinę teisę gaminti degtukus ir jų pusfabrikačius, todėl turėjo būti steigiama akcinė bendrovė Lietuvoje su 6 mln. litų kapitalu. Ji įsigis LDAB, „Etnos“, „Balkano“, „Uranos“, „Elektros“, „Elnio“, „Heinleino ir Heimano“ degtukų šiaudelių fabrikus. Už tai steigiamoji bendrovė kasmet turės mokėti 2 mln. Lt akcizą Lietuvos vyriausybei ir nupirkti Lietuvos Respublikai 6 mln. JAV dolerių nominalinės vertės 6 proc. obligacijas. Sutarties projekte buvo fiksuota vienos degtukų dėžutės kaina (10 centų) ir už ją mokamo akcizo dydis (40 proc). Be to, nurodytas

* Tokio kiekio pageidavo Lietuvos pusė.

degtukų skaičius dėžutėje (55 degtukai) ir degtuko kokybė (5 cm ilgio, drebulinis, impregnuotas). Lietuviškame projekte buvo numatyta, kad steigiamoji bendrovė kasmet eksportuos 80 mln. degtukų dėžučių ir 6 tūkst. tonų jų šiaudelių, o už kiekvieną tūkstantį neišvežtų dėžučių privalės sumokėti Lietuvos vyriausybei 8 Lt kompensaciją. Taigi visam sutarties laikui nebus įvedami muitai degtukams ir jų šiaudeliams, degtukų gamybos žaliavai. Sutarties galiojimo laikotarpiu turės būti uždraudžiamas bet koks degtukų įvežimas. Jį kontroliuos Lietuvos vyriausybė. Visiems kitiems ugnies įžiebimo prietaisams numatomi muitai. Kad minėtos sąlygos būtų vykdomos, projekte numatytas ŠDT 2 mln. Lt indėlis į Lietuvos banką, turėsiąs garantuoti sutarties vykdymą³².

1929 m. rugpjūčio pabaigoje ŠDT paprašė Lietuvos ministrą pirmininką audiencijos paskolos klausimui aptarti. Pirmininkas ŠDT delegatus priėmė rugpjūčio 27 d. Švedus domino Lietuvos pusės kontrpasiūlymai į balandžio mėnesį tresto pateiktą sutarties projektą. Tuomet vietoj kontrpasiūlymo Ministras pirmininkas pakartojo dar balandžio mėnesį vykusių derybų metu išsakytą nuomonę, jog balandžio 22 d. pateiktas ŠDT pasiūlymas dėl paskolos nėra Lietuvos vyriausybei priimtinas ir nebus svarstomas. A. Voldemaras pabrėžė, kad sutarties sąlygos (jeigu ji bus sudaryta) neturi būti blogesnės, negu nurodytos ŠDT ir Latvijos sutartyje. Tresto atstovams buvo pasiūlyta pateikti panašias sąlygas kaip ir Latvijai, kad Lietuvos vyriausybė sutiktų jas svarstyti³³.

ŠDT buvo suinteresuotas kuo greičiau perimti Lietuvos degtukų pramonę, todėl ilgai nedelsdamas parengė sutarties projektą, kurį rugsėjo 5 d. įteikė Lietuvos Vyriausybės kanceliarijai³⁴. Švediškas projektas skyrėsi nuo Lietuvos pusės parengtojo.

ŠDT projekte numatyta, kad naujai steigiamą akcinę bendrovę Lietuvoje turės 10 mln. Lt kapitalą (liet. projekte 6 mln.) ir perims nuo 1929 01 31 esančius ir dirbančius Lietuvoje degtukų fabrikus. Tai — LDAB, „Etna“, „Balkan“, „Uran“, „Elektra“ (liet. projekte, be minėtųjų, dar yra nurodyti „Elnio“ degtukų ir „Heinleino ir Heimano“ degtukų šiaudelių fabrikai). Švedų projekte buvo numatytas „Ekstra“ akcizas 10 Lt už tūkstantį dėžučių ir 20 proc. akcizas už Lietuvos rinkoje parduodamą produkciją. Mokesčiai su akcizu už tūkstantį dėžučių turi sudaryti 62,5 aukso Lt. Tuo tarpu lietuviškame projekte numatytas akcizo dydis 40 proc. nuo vienos dėžutės pardavimo kainos nepriklausomai nuo to, kur ji bus parduota. Švediškame projekte bendrovė pasižada eksportuoti 12 mln. dėžučių (liet. projekte 80 mln.) ir tūkstantį tonų degtukų šiaudelių (liet. projekte 6 tūkst. tonų). Už kiekvieną neišvežtą tūkstantį dėžučių žadama 3 Lt kompensacija (liet. projekte 8 Lt). Be to, ŠDT pasižada per trejus metus pastatyti popieriaus fabriką su 4 mln. Lt metine apyvarta. Tą lietuviškame projekte numatyta nebuvo. ŠDT norėjo gauti monopolinę teisę eksportuoti drebulės medieną vienerius metus nuo 500 tūkstančių iki 1 mln. 500 tūkst. kubinių metrų be eksporto muitų³⁵.

Oficialiai ŠDT projektas Ministrui pirmininkui buvo įteiktas rugsėjo 18 d. Jį įteikė švedų konsulas Kaune U. Pilbladas ir ŠDT atstovas. Ministras pirmininkas buvo prašomas išstudijuoti iki rugsėjo 19 d. naujus tresto pasiūlymus ir pateikti iškilusius klausimus³⁶. Antrasis ŠDT pasiūlymas A. Voldemarui pasirodė priimtinas, ir rugsėjo 19 d. D. Zaunius švedų konsului pranešė, kad ŠDT įteiktos sąlygos tinkamos ir derybos įvyks³⁷. Abiejų pusių susitikimas buvo planuojamas rugsėjo pabaigoje.

Antrasis derybų etapas

1929 m. rugsėjo 18 d. Ministrui pirmininkui įteiktas ŠDT pasiūlymas buvo perduotas Finansų ministerijos, Prekybos departamento, Mokesčių departamento ir Lietuvos banko direktoriams svarstyti. Jiems buvo pavesta parengti pasiūlymus ir pataisas švedų konsului sutarties projektui.

Pataisos ŠDT buvo pateiktos spalio 7 d.³⁸, tuo tarpu atsakymas su švedų kontrpasiūlymais gautas spalio 21 d.³⁹ Spalio 31 d. jau buvo parengtas pakoreguotas sutarties projektas, kuriame buvo atsižvelgta į ŠDT derybininkų pastabas. Pakoreguotame sutarties projekte Lietuvos pusė sutiko su švedų siūlomų obligacijų procentu (6), tačiau vietoj švedų siūlomo 92 proc. emisijos kurso norėjo gauti 94.

Į spalio 31 d. projektą⁴⁰ buvo įtraukti Mokesčių departamento direktoriaus M. Bliūdžiaus pasiūlymai: dėl kovos su degtukų pardavinėjimo aukštesnėmis kainomis, dėl stabilaus 40 proc. akcizo nepriklausomai nuo to, kiek kiltų ar kristų degtukų kainos; detalizuota degtuko kokybė*.

Lapkričio 2 d. D. Zaunius įteikė Švedijos konsului Kaune pakoreguotą sutarties projektą ir pareiškė, kad jis galėtų būti derybų pagrindas⁴¹.

ŠDT į šį projektą atsakė, kad norėtų žodžiu išsiaiškinti skirtumus tarp tresto ir Lietuvos vyriausybės pasiūlymų. Iki šiol derybos vyko abiejų pusių atstovams keičiantis sutarčių projektais ir pasiūlymais, kaip tuos projektus reikėtų suderinti, idant būtų galima greičiau susitarti. ŠDT atstovams buvo neaišku, ar su Lietuvos vyriausybe apskritai bus įmanoma susitarti⁴². Tik žinodamas, kad nuomones galima suderinti, ŠDT žadėjo atsiųsti savo įgaliotinį. Pagaliau tokią Švedijos derybininkų nuostatą patvirtino lapkričio 6 d. S. Kalbergo laiškas D. Zauniui, kuriame buvo pasakyta, kad lapkričio 2 d. įteiktas Švedijos konsului Lietuvos projektas neatitiko žodinio susitarimo su A. Voldemaru ir J. Tūbeliu. Ir tik atsižvelgus į švedų pataisas S. Kalbergas žada atvykti į Lietuvą. S. Kalbergas savo laiške D. Zauniui rašė, kad

* Turi nelūžti, nekristi galvutė, neturėti kenksmingų medžiagų.

ŠDT negalįs padidinti degtukų ir jų šiaudelių eksporto kiekio dėl pasunkėjusios JAV ūkio būklės, ir priminė, kad Lietuvos vyriausybė neatsižvelgė į pramoninius Latvijos ir Lietuvos skirtumus⁴³.

Lapkričio 28 d. Ministras pirmininkas ir finansų ministras J. Tūbelis* toliau derybas vesti patikėjo Prekybos departamento direktoriui J. Norkaičiui, o jam į pagalbą referentu buvo paskirtas Užsienio reikalų ministerijos darbuotojas J. Sakalauskas⁴⁴.

Lapkričio 14 d. Ministrų kabineto posėdyje buvo svarstomas degtukų monopolio įvedimo Lietuvoje klausimas. Nutarta: jei nepavyks susitarti su ŠDT, finansų ministras įves degtukų monopolį Lietuvoje⁴⁵.

Lapkričio 23 d. į Lietuvą atvyko Švedijos tarptautinio (Svensk-internationella) spaudos biuro vedėjas B.H. Briliotas (Börje Herman Brillioth). Lapkričio 24 d. Švedijos generalinis konsulas U. Pilbladas pakvietė didesnių Kauno ir kai kurių užsienio laikraščių korespondentus pasikalbėti su B.H. Briliotu. Susitikimo metu B. H. Briliotas papasakojo žurnalistams apie savo kelionės tikslą, švedų tarptautinio spaudos biuro veiklą, o konsulas aptarė labai aktualų švedams Lietuvoje ŠDT ir Lietuvos vyriausybės derybų klausimą⁴⁶.

Lapkričio 26 d. susitikimą komentavo didieji Lietuvos dienraščiai, tačiau komentaro, paskelbto lapkričio 26 d. „Memeler Dampfboot“, niekas nesitikėjo. Straipsnyje „Und bist du nicht willig“ („O jei tu savo noru nesutiksi...“) buvo rašoma, kad B. H. Briliotas spaudos atstovams pareiškė, jog „Lietuvos ir Švedijos santykiams stiprinti turės įtakos sutarties dėl monopolio ir paskolos tarp Kreugerio koncerno ir Lietuvos vyriausybės pasirašymas“. O generalinis konsulas U. Pilbladas žurnalistams pridūrė, kad Lietuvai pasiūlytos sąlygos yra geresnės negu Latvijai ir Vokietijai, ir jei Lietuvos vyriausybė toliau sunkins derybas (bei den Verhandlungen weitere Schwierigkeiten bereiten), tai Kreugerio trestas atsiims savo pasiūlymus. Kreugerio trestas, pasak B. H. Brilioto ir U. Pilblado, niekada nesutiks su Lietuvos reikalavimu padidinti lietuviškų degtukų eksportą ir didesniu akcizu negu pastaruoju metu. Be to, esą, lietuviškų degtukų eksportas neturi dabar jokių galimybių. Lietuviškus eksportui skirtus degtukus ateityje pirks tik ŠDT kaip kompensaciją Lietuvai. Baigdamas generalinis konsulas U. Pilbladas pabrėžė, kad, jei sutartis nebus sudaryta, tai ŠDT įsigytas degtukų fabrikas Lietuvoje nukonkuruos kitus degtukų fabrikus ir užkariaus visą Lietuvos degtukų rinką⁴⁷.

„Memeler Dampfboot“ straipsnis sukėlė ant kojų visą Lietuvos vyriausybę, nes konsulo išsakytos mintys rodė aiškų nesiskaitymą su Lietuvos nuomone.

J. Norkaitį Švedijos konsulas U. Pilbladas aplankė lapkričio 26 d. ir pareiškė, kad lapkričio 28 d. į Kauną atvyksta ŠDT įgaliotinis S. Kalbergas. U. Pilbladas pabrėžė

* Pareigose nuo 1929 09 23.

J. Norkaičiui, kad tai yra „gražus gestas Lietuvos valdžiai“, tikintis užbaigti derybas abiejų pusių susitarimu⁴⁸.

Tą pačią lapkričio 26 d. švedų konsulą į ministeriją išsikvietė užsienio reikalų ministras D. Zaunius. Jis davė paskaityti U. Pilbladui „Memeler Dampfboot“ išspausdintą jo interviu ir pareiškė, kad p. S. Kalbergas gali nesivarginti ir į Lietuvą nevažiuoti. Jeigu ŠDT nepasitiki Lietuvos vyriausybe ir nenori atsižvelgti į jos pasiūlymus ir reikalavimus, derybų tęsti nėra jokios prasmės. D. Zaunius pabrėžė, kad U. Pilblado interviu išsakytos mintys jokių šansų susitarti nepalieka, todėl, jo manymu, S. Kalbergo mandagumo taip brangiai apmokėti nereikia⁴⁹. Nedaug trūko, kad derybos sužlugytų. Išgelbėjo tik abiejų pusių suinteresuotumas susitarti.

Atvykus S. Kalbergui, derybos įsibėgėjo. Lapkričio 29 d. abi pusės aptarinėjo kylančius klausimus. ŠDT atstovas pareiškė norą perimti ne tik Didžiosios Lietuvos, bet ir Klaipėdos degtukų ir jų šiaudelių fabrikus ir vietoj sutarties projekte numatytos įsteigti naujos bendrovės išplėsti jau esamą LDAB. Lietuvos atstovai pasakė, kad tuo klausimu reikėtų pasitarti su Mokesčių departamento direktoriumi⁵⁰.

Lapkričio 30 d. buvo aptarti paskolos laktų išpirkimo terminai. Lietuvos pusė pasiūlė jas išpirkti per 3 kartus: pirmą laidą po 4 mėnesių (po sutarties pasirašymo), antrą laidą po 16 mėnesių ir trečiąją po 28 mėnesių. ŠDT atstovai su pateiktais terminais sutiko⁵¹.

Gruodžio 1 d. buvo aptariami degtukų fabrikų perėmimo, terminui praėjus, gražinimo ir darbininkų įdarbinimo, uždarius senuosius fabrikus, klausimai⁵².

Gruodžio 2 d. buvo ginčijamasi dėl to, kur turėtų būti nurodyta degtukų kaina: ant pakų ar dėžutės, ir diskutuojamas sutarties projekto straipsnis, kuriame apibrėžiama degtukų kokybė⁵³.

Gruodžio 3 d. ŠDT atstovus domino klausimas, ar negalima būtų uždrausti kitų ugnies žiebigimo priemonių Lietuvoje. Švedų atstovai pageidavo, kad ŠDT būtų atleistas nuo mokesčių vykdant sutartį ir nesutiko deponuoti 2 mln. Lt į Lietuvos banką. Ginčytiniams klausimams spręsti švedai pareikalavo arbitražo⁵⁴.

Gruodžio 3 d. ŠDT atstovai pateikė raštiškus pasiūlymus dėl labiausiai Lietuvai aktualaus degtukų eksporto kiekio ir naujo popieriaus fabriko. Švedai siūlė iš dviejų pateiktų variantų išsirinkti vieną. Pirmuoju atveju ŠDT įsipareigoja įsteigti faneros fabriką su 6 tūkst. kubų eksporto apimtimi, o antruoju — pastatyti popieriaus fabriką su 4 mln. kg popieriaus produkcija ir 3 tūkst. medžio drožlių mechaninės masės. Jeigu Lietuva rinktųsi pirmąjį variantą, bendrovė įsipareigoja po 3 metų, išgaliojus sutarčiai, per 5 ateinančius metus eksportuoti 5 tūkst. kubų faneros, presuotų drožlių plokščių ar kitų panašių prekių. Jeigu būtų pasirinktas antrasis variantas — po 5 metų kasmet gaminti 3,5 tūkst. tonų popieriaus. Abiem atvejais ŠDT prašė, kad Lietuvos vyriausybė nekeltų eksporto mokesčių ir importo mokesčių žaliavai ir įvežamoms mašinoms. Lietuvos derybininkai pasirinko antrąjį variantą⁵⁵.

Tuo antrasis derybų etapas, nepaisant tam tikrų nesklandumų, baigėsi. Galutinai susitarta nebuvo. Abi pusės gavo laiko viena kitos pasiūlymams apsvarstyti ir įvertinti. Derybas pratęsti buvo numatyta po Naujųjų metų.

Trečiasis derybų etapas

1930 m. vasario 12 d. ŠDT reprezentantas, Prekybos departamento direktorius, atsiuntė Lietuvos vyriausybei protokolą, kuriame buvo reziumuoti derybų rezultatai. Jame konstatuojama, kad, padarius tam tikrus redakcinius pakeitimus*, iš principo buvo susitarta dėl sutarties projekto 1, 6, 7, 9, 11 ir 12 paragrafų, dėl 5 ir 14 reikėtų dar išsamiau pasiaiškinti, o dėl 2, 3, 4, 8, 10, 13 ir 15 paragrafų nuomonės išsiskyrė. 1, 6, 7, 9, 11 ir 12 paragrafai buvo įtraukti ŠDT į baigiamojo akto 1929 m. gruodžio 9 d. projektą. Protokole buvo prašoma Lietuvos vyriausybės sutarties projekte aiškiai numatyti amortizacijos kvotas degtukų fabrikams ir kaip sutarties vykdymo garantiją 2 mln. Lt sumos deponavimą Lietuvos banke⁵⁶.

1930 m. vasario 21 d. Lietuvos Ministrų kabinetas priėmė degtukų monopolio įstatymą. Juo remiantis, degtukų pardavimas vidaus rinkoje ir degtukų įvežimas tapo išimtinė valstybės monopolio teise. Remiantis degtukų monopolio įstatymu, degtukų kainas turėjo nustatyti Finansų ministerija su Valstybės kontrolieriumi ir išduoti patentus metams degtukų gamybai⁵⁷.

Žinia apie įvestą degtukų monopolį sukėlė ŠDT pasipiktinimą. ŠDT atstovas Lietuvos nepaprastajam ir įgaliotajam ministrui J. Savickiui** Stokholme pareiškė, kad įstatymas yra nukreiptas prieš ŠDT, ir įžvelgė jame, pasak J. Savickio, „Dievo užgavimą“⁵⁸.

ŠDT trikdė tai, kad jau daugiau kaip metus laiko vykstančios derybos nedavė trestui norimo rezultato, kai tuo tarpu su didesnėmis valstybėmis, pvz., Vokietija, Rumunija, Lenkija, buvo susitarta be ypatingų sunkumų. ŠDT ypač nervino Lietuvos vyriausybės užsispyrimas siekti jai priimtinių sutarties sąlygų. Norint derybas sėkmingai baigti, J. Savickis siūlė Lietuvos vyriausybei finansuoti propagandos kampaniją per spaudą, siekiant pakelti pesimistines nuotaikas Lietuvos atžvilgiu. Tam reikalui J. Savickis prašė Lietuvos vyriausybę išskirti 10 tūkst. Lt⁵⁹. Kovo 21 d. Teisės ir administracijos departamento direktorius J. Aukštuolis Lietuvos atstovui pažadėjo atsiųsti 8 tūkst. Lt, bet atsiuntė tik 6 tūkst. Lt⁶⁰.

Sunku pasakyti, ar Lietuvos vyriausybės skirtos lėšos laikraštinei propagandai padėjo, bet Ministras pirmininkas J. Tūbelis kovo 22 d. gavo J. Kreugerio laišką,

* Turima omeny 1929 11 02 ŠDT-ui įteiktas projektas.

** Paskirtas 1930 m. pradžioje.

kuriame premjerui pranešama, kad S. Kalbergas yra pasirengęs vykti į Kauną testuoti derybų. Ministras pirmininkas turės įteikti raštišką atsakymą Švedijos konsului Kaune U. Pilbladui iki balandžio 4 d. Prie I. Kreugerio laiško buvo pridėtas memorandumas. Jame išdėstytos pastabos dėl sutarties projekto ir pasiūlymai. I. Kreugeris siūlė du akcizo variantus: pirmasis — 34 Lt už 1 tūkst. dėžučių, antrasis — palikti tokį akcizą kaip yra dabar Lietuvoje — 20 Lt už 1 tūkst. dėžučių plus vienkartinė 1 mln. dolerių suma kaip atlyginimas už monopolį. Tuo atveju, jei Lietuvos vyriausybė pasirinktų antrąjį variantą, paskolos suma būtų 4 mln. dolerių, o emisijos kursas (Übernahmekurs) 93 proc.⁶¹

Lietuvos vyriausybė per U. Pilbladą perdavė I. Kreugeriui atsakymą, jog iš principo sutinka derėtis toliau ir prašė atsiųsti ŠDT atstovą. Prie Vyriausybės rašto buvo pridėtos pastabos dėl kovo 22 d. pasiūlymų ir atsakymas į 1929 m. gruodžio 3 d. iškeltus klausimus. Lietuvos vyriausybė pageidavo 35 Lt akcizo už 1 tūkst. dėžučių (ŠDT siūlė 34) ir emisijos kurso visoms trims paskolos laidoms po 94 proc. Vyriausybė pastabose I. Kreugeriui pateikė atsakymą ir į 1929 m. gruodžio 3 d. ŠDT derybininkų raštu ir žodžiu pateiktus pasiūlymus. Iš pateiktų dviejų 8 straipsnio variantų Lietuvos vyriausybė pasirinko antrąjį ir pateikė įvežamos medžiagos muitų tarifus: laikraštiniam popieriui 10 ct už kg, kitoms popieriaus rūšims 20 ct už kg. Į klausimą, ar gali Lietuvos vyriausybė atleisti ŠDT nuo visų mokesčių, buvo atsakyta neigiamai, o dėl ŠDT pageidaujamo arbitražo Lietuvos pusė sakėsi sutinkanti, kad dėl sutarties kilusių ginčų sprendimo būtų atsakingas trečiųjų teismas, susidedantis iš Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo pirmininko ir 2 narių, kuriuos po vieną paskirtų abi susitariančios šalys⁶².

Sutartis

Galutinai abiejų pusių nuomonės buvo suderintos 1930 m. balandžio 8—12 d., S. Kalbergui atvykus į Kauną⁶³. Sutartis pasirašyta balandžio 12 d. vakare ir įsigaliojo iškart ją pasirašius⁶⁴. Sutartį sudarė 14 straipsnių, priedas, kuriame buvo pateiktas degtukų vidaus kainos apskaičiavimo pavyzdys, ir du ŠDT pasižadėjimai Lietuvos vyriausybei. Iš Lietuvos pusės sutartį pasirašė Juozas Tūbelis, iš ŠDT pusės — Stelanas Kalbergas⁶⁵.

Remiantis sutartimi, Lietuvos vyriausybė suteikė 35-eriems metams ŠDT-ui išimtinę teisę gaminti Lietuvoje degtukus ir tuos gaminius realizuoti didmeninėmis kainomis Lietuvoje ir užsienyje. Ši teisė galioja tol, kol kuri nors iš susitariančių šalių prieš 2 metus iš anksto jos neatsisako. Sutarties galiojimas automatiškai pratęsiamas kiekvienam penkmečiui. Monopolio teisę Lietuvoje turės švedams pri-

klausanti LDAB. Todėl jos akcinis kapitalas didinamas iki 6 mln. Lt, bet su sąlyga, kad jis bus investuojamas tik Lietuvoje⁶⁶.

Turėdama tikslą monopolizuoti gamybą, LDAB nuperka visus Lietuvoje veikiančius degtukų ir jų šiaudelių fabrikus (7). Jei bendrovė su kuriuo nors degtukų fabriko savininku nesusitars, Lietuvos vyriausybė per keturis mėnesius nuo sutarties įsigaliojimo tą fabriką nusavins ir perduos LDAB. Bendrovė, sutarties terminui pasibaigus, palieka Lietuvoje vidaus poreikius patenkinti pajėgiantį degtukų fabriką skaičių, iš kurių vieną Lietuvos vyriausybė savo nuožiūra turės teisę perimti, sumokėjusi to fabriko neamortizuotos dalies vertę. Darbininkus, kuriuos tektų per pirmuosius trejus metus atleisti iš darbo dėl fabriko uždarymo, eksploatacijos siaurimo arba racionalizacijos, bendrovė pasižada aprūpinti darbu pagal šią sutartį naujai steigiamuose fabrikuose⁶⁷.

Bendrovė už Lietuvoje parduotą kiekvieną tūkstantį degtukų dėžučių valstybei sumoka 35 litus akcizo, bet ne mažiau kaip 1,5 mln. Lt kasmet⁶⁸.

ŠDT suteikia Lietuvai 6 mln. dolerių dydžio paskolą, išperkant Lietuvos vyriausybės leidžiamus ir jos garantuojamus 6 proc. paskolos lakštus. Paskolos lakštų emisijos kursas 93. Paskolos lakštai išperkami per keturis kartus nustatytu laiku šiomis sumomis (JAV dolerių): 1. 1930 06 02 — 1 mln.; 2. 1930 09 01 — 1 mln.; 3. 1931 04 01 — 2 mln.; 4. 1932 04 01 — 2 mln. Paskolos lakštai sudarys atskirą seriją ir bus leidžiami Amerikos bankų ir biržų pavyzdžiu po 50 tūkst. dolerių. Lietuvos vyriausybė paskolos lakštus deponuos Skandinaviska Kreditaktiegolaget Stockholme ir pirkėjams jie bus perduodami pervedus pirkimo kainą su priklausanciais procentais į Lietuvos Valstybės sąskaitą Lee, Higginson ir Co banke Niujorke⁶⁹.

Paskolos lakštų išpirkimas (paskolos grąžinimas) prasidės 1935 12 01 ir bus vykdomas per tam tikrą išpirkimo fondą, išmokant per 30 metų kas pusmetį (06 01 ir 12 01). Taip pat bus mokami ir procentai (po 3). 1965 m. birželio 1 d. paskola turi būti grąžinta. Visas išlaidas ir mokesčius, susijusius su paskolos lakštų išleidimu į užsienio biržas, taip pat išlaidas bei komisijas, susijusias su paskolos amortizavimu ir mokesčių mokėjimu, moka bendrovė⁷⁰.

Degtukų kaina prekyboje iki 1930 01 01 paliekama 10 centų už dėžutę. Ji galės būti peržiūrima kas dveji metai, kuriai nors pusei prieš 3 mėnesius pareikalavus. Naujas kainas nustato bendrovė su Lietuvos vyriausybės žinia. Degtukų kaina žymima ant dėžučių. Paprastųjų degtukų dėžutėje turi būti 45—60 vienetų. Degtukai turi būti impregnuoti, jų dydis: 5 cm ilgio ir 2 mm pločio. Bendrovei palikta teisė gaminti kitaip išfasuotus ir kitokio dydžio degtukus⁷¹.

Bendrovė pasižada kasmet eksportuoti 12 mln. degtukų dėžučių ir 1 tūkst. tonų degtukų šiaudelių su teise 10 tūkst. dėžučių pakeisti 300 kg degtukų šiaudelių. Už kiekvieną pasižadėtą išvežti, bet neišvežtą tūkstantį dėžučių bendrovė iš savo pelno

sąskaitos į eksporto atsakomybės sąskaitą perveda po 5 Lt. Bendrovei eksportuojant prekes, Lietuvos vyriausybė gražins jai visą muitą, kuris buvo sumokėtas įvežant toms prekėms pagaminti sunaudotą žaliavą.

ŠDT per 3 metus nuo sutarties įsigaliojimo pasižadėjo Lietuvoje įsteigti ir paleisti veikti popieriaus fabriką su 4 tūkst. tonų popieriaus produkcija per metus ir medžio tekintuve su 3 tūkst. tonų mechaniškos medžio masės. Praėjus 3 metams po sutarties įsigaliojimo, per ateinančius 5 metus bendrovė pasižada kasmet pagaminti 4 tūkst. tonų popieriaus⁷².

Lietuvos vyriausybė pasižadėjo leisti be maito įvežti fabrikams reikalingas mašinas bei jų dalis, išvežti pagamintas prekes ir gražinti sumokėtą muitą už eksportuotoms prekėms pagaminti sunaudotą žaliavą. Lietuvos vyriausybė sutiko nepadidinti dabartinių įvežamųjų muitų celiuliozei, sieros moliui, kaolinui, klijams, anilino dažams ir gamybai reikalingoms veltinėms skaroms bei metaliniams sietams ir ne vėliau kaip nuo 1932 m. sausio 1 d. pakelti įvežamuosius maitus iki 0,1 Lt už kg lakštinio popieriaus, 0,05 Lt už kg vyniojamo popieriaus ir 0,2 Lt už kg kitų rūšių popierių. Sutarties galiojimo laikotarpiu nebus įvesti degtukų ir jų šiaudelių eksporto maitai ir kitos išvežimo rinkliavos ir negalės būti apdėta akcizu ar kitokiais mokesčiais degtukų gamybai importuojama žaliava. Jau veikiančios žaliavos importo maitai nebus pakelti tiek, kad turėtų įtakos degtukų gamybos išlaidoms⁷³. Sutarties galiojimo metu nebus leidžiama įvežti degtukus, ir Vyriausybė kovos su degtukų kontrabanda. Žiebtuvėlių vartojimas bus suvaržytas apdedant juos mokesčiais ir maitais ne mažiau 8 Lt už kiekvieną žiebtuvėlį ir 300 Lt už kiekvieną kg ugnies įžiebimo akmenukų. Karo, gaisrų, blokados, neramumų ir kitais nuo bendrovės nepriklausančiais atvejais suteikiama jai teisė be maito įvežti reikalingą vidaus rinkai degtukų kiekį⁷⁴.

Bendrovė moka visus įstatymais numatytus valstybinius ir savivaldybinius mokesčius, bet jų suma negali viršyti 3 proc. Lietuvos rinkai pagamintų degtukų bendros apyvartos, pridėjus tais metais bendrovei pagamintų prekių 2 proc. apyvartos. Klaipėdos krašte apribojimai netaikomi. Visus ginčytinus klausimus dėl sutarties nepildymo, jos interpretavimo, nuostolių atlyginimo ar sutarties anuliavimo sprendžia trečiųjų teismai iš 5 narių. Teismą sudaro du ŠDT ir du Lietuvos vyriausybės atstovai, kurie renka pirmininką⁷⁵.

Pasirašyti Lietuvos vyriausybės ir ŠDT sutarčiai realizuoti reikėjo atitinkamų įstatymų, kuriuos išleisti Vyriausybė pasižadėjo iki 1930 m. gegužės 12 d.

Spaudoje abi pusės sutartį įvertino palankiai, akcentuodamos gerą paskolos gavimo sąlygą. Sutartimi liko patenkinta ir Švedijos visuomenė, „teigiamai atsiliepusi apie sutartį visose sferose ir vietos spaudoje“⁷⁶.

Lietuvos vyriausybė 6 mln. dolerių paskolą planavo panaudoti ilgalaikio ipotekos kredito organizavimui. Kreditai — žemės ūkiui ir pramonei, taip pat statyboms mieste ir kaime. Kartu Lietuvos vyriausybė išsprendė ilgalaikio kredito problemą. 6 mln. dolerių turėjo pagyventi kapitalo apyvartą žemės ūkyje ir pramonėje. Tai būtų leidę padidinti ir palengvinti Lietuvai eksportą į užsienį.

Lietuvos vyriausybė tikėjosi teigiamos paskolos įtakos Lietuvos pinigų rinkai. Paskola turėjo atlaisvinti dideles ilgalaikio kredito sumas, kurios turėjo pereiti į apyvartinį kapitalą. Šis procesas turėjo atpiginti trumpalaikį komercinį kreditą ir pats sau užsidirbti procentus.

Atidavus degtukų monopolį ŠDT, Lietuvos išdas galėjo planuoti didesnes pajamas, nes vietoj 2 centų akcizo (už degtukų dėžutę) buvo tikimasi 3,5 cento, kas turėjo sudaryti 800 tūkst. Lt papildomų pajamų.

Sutartyje numatytas statyti popieriaus fabrikas turėjo sumažinti Lietuvos popieriaus importą ir suteikti galimybę panaudoti Lietuvoje esamą žaliavą.

Apibendrinant galima teigti, kad paskola buvo skirta, J. Tūbelio žodžiais tariant, „tautos ūkiui kelti“⁴⁷.

Baigiant galima būtų padaryti tokias išvadas:

1. Įvedus degtukų monopolį, stabilizavosi padėtis Lietuvos degtukų pramonėje: buvo galima ją tiksliai reorganizuoti ir rekonstruoti.

2. Gautoji paskola padėjo išspręsti labai reikalingo pramonei ir žemės ūkiui ilgalaikio kredito problemą.

¹ G.G. Lietuvos degtukų pramonė. *Lietuvos ūkis*, 1928, nr. 1, p. 17.

² I. Šeinius 1924 03 26 pranešimas URM, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 509, l. 80—81.

³ S. Jakobas, Švedų degtukų tresto visam pasauly įsigalėjimas, *Lietuvos ūkis*, 1928, nr. 6—7, p. 219—221.

⁴ Kreugerkonzernen, *Nationalencyklopedin*, Göteborg, 1993, t.11, p. 398.

⁵ I. Šeinius 1924 01 13 telegrama URM, *LCVA*, f. 383, ap.7, b. 509, l. 109.

⁶ B.K. Balučio 1924 01 25 telegrama I. Šeiniui, ten pat, l. 110.

⁷ I. Šeinius 1924 01 23 telegrama URM, ten pat.

⁸ I. Šeinius 1924 03 26 pranešimas URM, ten pat, l. 80—81.

⁹ S. Jakobas, min. veik., p. 219—221.

¹⁰ I. Šeinius 1924 03 26 pranešimas URM, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 509, l. 81.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat.

¹³ I. Šeinius 1924 10 11 pranešimas URM, ten pat, l. 17—18.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ J. Baltrušaitis, Degtukų pramonė ir jų monopolis, *Tautos ūkis*, 1930, nr. 4, p. 119.

¹⁶ Degtukų pramonė, *Rytas*, 1929, spalio 22, nr. 265, p. 2.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ S. Jakobas, min. veik., p. 221.

¹⁹ J. Baltrušaitis, min. veik., p. 119.

- ²⁰ Tėn pat.
- ²¹ *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 259, l. 27.
- ²² Tėn pat, l. 30.
- ²³ Degtukų pramonė, p. 2.
- ²⁴ Degtukų fabrikantų atsišaukimas, *Lietuvos rinkla*, 1928, nr.1, p. 3.
- ²⁵ G.G., min. veik., p. 17—20.
- ²⁶ *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 944, l. 198.
- ²⁷ Tėn pat, b. 934, l. 144.
- ²⁸ Tėn pat, b. 944, l. 100.
- ²⁹ Susirašinėjimas ŠDT reikalu, ten pat, l. 173; Pro memoria, ten pat, l. 171.
- ³⁰ Pro memoria, ten pat, l. 111.
- ³¹ 1929 06 02 sutarties projektas, ten pat, b. 934, l. 23—29.
- ³² Tėn pat.
- ³³ Pro memoria, ten pat, b. 944, l. 168.
- ³⁴ 1929 09 05 sutarties projektas, ten pat, l. 142.
- ³⁵ Tėn pat, l. 142—167.
- ³⁶ Derybų su ŠDT reikalu, ten pat, l. 141.
- ³⁷ Tėn pat.
- ³⁸ 1929 10 07 Lietuvos pasiūlymai, ten pat, b. 934, l. 128.
- ³⁹ 1929 10 21 ŠDT papildymai, ten pat, l. 126.
- ⁴⁰ 1929 10 31 sutarties projektas, ten pat, l. 128—123.
- ⁴¹ D. Zauniaus 1929 11 02 raštas Švedijos konsului, ten pat, b. 944, l. 108.
- ⁴² D. Zauniaus 1929 11 19 pranešimas J. Norkaičiui, ten pat, b. 943, l. 115.
- ⁴³ S. Kalbergo 1929 11 06 laiškas D. Zauniui, ten pat, b. 944, l. 103—105.
- ⁴⁴ D. Zauniaus 1928 11 08 pranešimas J. Norkaičiui, ten pat, b. 934, l. 115.
- ⁴⁵ V. Mašalaičio 1929 11 19 pranešimas Ministrų kabineto reikalų vedėjui, ten pat, l. 65.
- ⁴⁶ Pasikalbėjimas su švedų Spaudos biuro vedėju dr. Briliotu, *Lietuvos aidas*, 1929 11 26, nr. 270,
- p. 3.
- ⁴⁷ Und bist du nicht willig..., *Memeler Dampfboot*, 1929 11 26, nr. 277, p. 2.
- ⁴⁸ Pro memoria, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 944, l. 94.
- ⁴⁹ Dėl ŠDT įgaliotinio p. Calberg kelionės Kaunan reikalu, ten pat, l. 96.
- ⁵⁰ 1929 11 29 pasitarimų užrašai, ten pat, b. 934, l. 30—31.
- ⁵¹ 1929 11 30 pasitarimų užrašai, ten pat, l. 33.
- ⁵² 1929 12 01 švedų pasiūlymai, ten pat, l. 5.
- ⁵³ 1929 12 02 švedų pasiūlymai, ten pat, l. 34.
- ⁵⁴ 1929 12 03 švedų pasiūlymai, ten pat, l. 35.
- ⁵⁵ 1929 12 03 švedų pasiūlymai, ten pat, l. 7—8.
- ⁵⁶ Protokoll (vok. k.), ten pat, l. 44.
- ⁵⁷ Degtukų monopolio įstatymas, *Tautos ūkis*, 1930, nr. 2, p. 63.
- ⁵⁸ J. Savickio 1930 02 28 pranešimas D. Zauniui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 944, l. 82.
- ⁵⁹ J. Savickio 1930 03 10 pranešimas URM, ten pat, b. 1011, l. 12.
- ⁶⁰ J. Savickio 1930 03 21 pranešimas URM, ten pat, l. 11.
- ⁶¹ I. Kreugerio 1930 03 22 laiškas J. Tūbeliui, ten pat, b. 944, l. 57—59.
- ⁶² Lietuvos Vyriausybės pastabos prie švedų degtukų sutarties projekto iš 1930 03 22, ten pat, b. 934, l. 43.
- ⁶³ Dar apie degtukų monopolį, *Lietuvos žinios*, 1930 04 14, nr. 86, p. 1.
- ⁶⁴ Tėn pat.

⁶⁵ Sutartis, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 944, l. 3—15.

⁶⁶ Ten pat, l. 3.

⁶⁷ Ten pat, l. 3—4.

⁶⁸ Ten pat, l. 4.

⁶⁹ Ten pat, l. 5—6.

⁷⁰ Ten pat, l. 6.

⁷¹ Ten pat, l. 6—7.

⁷² Ten pat, l. 8—9,

⁷³ Ten pat, l. 9.

⁷⁴ Ten pat, l. 10.

⁷⁵ Ten pat, l. 11—12.

⁷⁶ J. Savickio 1930 04 25 pranešimas D. Zauniui, ten pat, l. 2.

⁷⁷ Ministras Pirmininkas apie sutartį su švedų trestu, *Lietuvos žinios*, 1930 04 17, nr. 89, p. 1, 9.

Gauta 1995 m. spalio mėn.

Zusammenfassung

SANDRA GRIGARAVIČIŪTĖ

LITAUISCH—SCHWEDISCHE VERHANDLUNGEN UM DAS ZÜNDHOLZ MONOPOL UND DER ANLEIHE IM JAHREN 1924—1930

Im vorliegenden Artikel wird die Frage der Verhandlungen zwischen Svenska Tändsticks Aktiebolaget (STA) und der Litauischen Regierung um das Zündholzmonopol und der Anleihe erörtert.

Der erste Vorschlag über die Einführung des Zündholzmonopols in Litauen wird von der STA der Litauischen Regierung im Jahre 1924 unterbreitet. Aber die Regierung war noch nicht bereit, Verhandlungen darüber zu führen. Den zweiten Vorschlag STA erhielt die Litauische Regierung im Jahre 1928. Die erste Begegnung zwischen STA und der Litauischen Regierung fand im Dezember des Jahres 1928 statt. Ein erster STA Vertragsentwurf wurde der Litauischen Regierung am 22. April des Jahres 1929 überreicht.

Die Verhandlungen liefen in 3 Etappen ab. Die erste Etappe endete ohne Resultat. Der zweite Schritt, der im Herbst des Jahres 1929 unternommen wurde, endete mit der prinzipiellen Übereinstimmung über einen halben Vertragsentwurfparagrafen. Die dritte Etappe begann Anfang April des Jahres 1930 und endete mit der Vertragsunterzeichnung am 12. April im Jahre 1930.

Die Litauische Regierung bekam eine Anleihe über 6 M. O. Dollar mit 6% und 93 Emissionskurs und gab dafür für 35 Jahre die litauische Zündholzindustrie an die STA ab. Die Litauische Regierung plante die Anleihe, für langfristige Kredite zu benutzen.

Abschließend kann man sagen, das, erstens, die Einführung des Zündholzmonopols die Lage der litauischen Zündholzindustrie stabilisierte, und zweitens ein Problem der Abwesenheit von langfristigen Krediten auslöste.

Trumpai apie autorę

Sandra Grigaravičiūtė (g. 1968 m.), humanitarinių mokslų magistrė. Tyrinėja Lietuvos ir Skandinavijos 1915—1940 m. ryšius. Šia tema yra paskelbusi straipsnių periodinėje spaudoje.